

SZVETELSZKY ZSUZSANNA

A KASTÉLY RENE SZÁNSZA

– Te valamelyik előző életedben várkisasszony lehettél! – nevetett rám egyik kollégám, amikor egy vidéki szociológiai kutatáson a napi munka végeztével megtértünk szállásunkra, egy dél-alföldi városka kastélyhotelébe. Munkatársamnak az tűnt fel, hogy a szimpla turista érdeklődésén jócskán túlmutató szorgalommal rovom a köröket az épület körül, bebarangolok minden ösvényt a parkban, és nem unom órákig szemlélni a gyorsan változó esti fényekben a szobrokat, a bokrokat, az oszlopokat: az épített és az ültetett műalkotások harmóniáit.

Pedig tévedett: nem az előző életemben, hanem négy-hat éves korom táján töltöttem estéim nagy részét várkisasszonyként. „A mese azt a reményt táplálja a gyermekben, hogy a királyság egy szép napon az övé lesz.” – írja Bruno Bettelheim *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek* című könyvében. Ötévesen átélhetjük a képlékeny, nehezen megragadható élményt, amikor mesehallgatáskor – és utána – nemcsak reméljük, de már-már tudjuk is: a királyság a miénk.

A kastély képe, látványa, falainak tapintása – a kastélyélmény a bennünk élő gyermeket is megszólítja. Talán őt először. Vagy a fantáziáiban rég háttérbe szorult vitéz lovagot, aranyhajú királykisasszonyt. Nemcsak én voltam királykisasszony: mindenki, akinek megadatott a mese élménye, a bennük való merítkezés, fantáziálás, szárnyalás, képalkotás lehetősége.

Társadalmi helyzetünktől függetlenül, a kastélyban valamelyest mindannyian otthon vagyunk: igen korai emlékeink kötődnek ehhez a helyszínhez. Amikor még kacsalábon forgott, jól láttuk minden részletét, bár már félig lehunytt szemmel keltettük életre az esti mesében hallottakat. A kisfiúk elalvás előtt még gyorsan elbántak a sárkánnyal vagy a gonosz ki-

...a kastély
a bennünk élő gyermeket is
megszólítja...

forráspont

rállyal, a kislányok a mackómintás pizsama gumírozott korca helyébe szoknyaabroncsot illesztettek képzeletükben, melyre aranyzőke hajkoronájukról gyöngyökkel átszőtt selyemfátyol omlott – így mégiscsak könnyebben mentette meg őket álmaik hercege.

A mese, ez a nagyon korai, hallott vagy olvasott verbális élmény stabil kontextust ad a XXI. században is, a kastély-élmény korszerű és releváns befogadásához. Talán nem is kellene magyarázni, annyira alapvető legtöbbször számára a kastély-élmény. S hogy később is sokakat vonz, annak egyik magyarázata, hogy a romantika olyan forrás, melyből 9-99 éves egyaránt töltekezhet.

A kastély mindenekelőtt: szép. Nemcsak történelmi, de lélektani tér, sőt a kreativitás tere is. Kreatív annyiban, hogy a történelmi terek újjáélesztésével a tér látogatóinak, résztvevőinek, használóinak is alkalma nyílik a passzív szemlélődésen túl az aktivitásra. Ehhez az aktivizáláshoz ma már szerencsére egyre több támogatást ad a múzeumpedagógia a kastélyhoz kötődő foglalkozásokkal, rendezvényekkel.

...a *kastély*:
épített hierarchia...

Ám biztos, hogy lehetne többet, s főképpen: többfélét. Már csak azért is, mert a kastély az adott építészeti kontextusban – a város kellős közepén, az erdőben, a síkság legszebb pontján stb. – soha **nem egy diszkrét pont**, hanem **mindig a tágabban értelmezett fogalmi és társadalmi hálózat meghatározó egysége** is.

Miről is van szó? A kastély „...ma megszokott értelmét akkor érte el, amikor erődített, védelmi jellege megszűnt, vizesárkai eltűntek, sarokbástyái pedig barokk rizalitokká szelídültek ... kastélynak az egykori főnemesség, vidéki, parkos környezetben épített, nagyszabású, összetett alaprajzú és változatos, festői tömeghatású lakóépületét nevezzük. Ennek a fogalomnak a barokk kastély a megfelelője”. (Koppány Tibor)

A kastély: épített hierarchia. A szűken és tágan értelmezett környezetnek meghatározó szintje (kastély kifejezésünk feltehetőleg a castellum szóból származik, amely kicsi római tábor jelent – a castellum a castrum szó kicsinyített alakja). Hatalmas ablakai, ajtószárnyai, vastag falai, az emberléptékű fölött álló arányai mind-mind egy **magasabb szintű szervezeti egységet** érzékeltetnek a tükörterem közepén báméskodó kis ember számára.

Hierarchia – a szó ógörögül annyit tesz: szent vezetés. A kastély az épített térnek olyan, magasabb rendű élménye, amely az épület szerkezeté-

ben, fényviszonyaiban hordozza az elmúlt korok szellemiségét, be is épülve a tudatba, és meg is erősítve abban a kastélyhoz kötődő primer élményeket, képzeteket. Ilyeténképpen a boldogító találkozás erejével felüldít, és meg is erősít bennünket. Megerősít abban az elsődleges esztétikai-morális értékrend-élményben, ahol a szépnak és a jónak világos, fix helyét jelölték a mesék tanulságai.

Ez az egyén szintje, a kastély huszonegyedik századi szerepének újraértelmezésében. Ebben nem az ismeretszerzés a legnagyobb érték – bár hozama felbecsülhetetlen – hanem az az identifikációs lehetőség, melyet a modern létforma számára nyújt. Visszatérés helyett organikus illeszkedést és személyiségfejlődési lehetőséget – egy modern, új reneszánsz esélyét és kontinuitását egyéni, közösségi és társadalmi szinten is.

Eddigi kommunikációs kutatásaimban, munkáimban a közösségi jelenségek és folyamatok mellett köteleződtem el: a kastély múzeumpedagógiai szerepét és jelentőségét is érdemes ebből a szempontból megvizsgálni.

Ma különösen. Egyfelől, adott egy intézmény: a MÁG – a Műemlékek Állami Gondnoksága – mely tizenöt éve, 1992-ben alakult meg, az állami tulajdonból ki nem adható műemléki együttesek és gyakran természeti védettséget élvező parkjaik kezelési feladatainak ellátására. Kevésbé hivatalosan: a fizikai gondoskodáson túl a szellemiség megőrzése is a munkájukhoz tartozik. Honlapjukon, a múzeumpedagógia témájához jutva ezt olvashatjuk: „Globalizálódó, integrálódó világunkban különösen fontos, hogy a nagyobb és a helyi közösségek identitásukat a térelményeken keresztül is megeljük, megerősítsék. Hiszen ebből a materiából gyártanak majd túlélési stratégiákat. El kell érünk, hogy minden történelmi korszakból legyen bizonyos mennyiségű átélhető épület, hogy a társadalom e módon is megtalálja identitásbeli egyensúlyát... ne úgy tekintsünk a várakra, mintha azok mindig is omladozó erődítmények lettek volna, ahol örökké a török ellen harcoltunk. Lássuk meg az előkelő lakóvárakat, várkastélyokat is, amelyekben magas színvonalú művészeti, tudományos és gazdasági élet folyt, s kiváló életminőségben éltek elődeink. Váraink nemcsak vesztes háborúk terei, hanem győztes történelmi korszakok színhelyei is. A társadalom azt várja, hogy örökségünket a lehető legjobb, legértékesebb állapotában adjuk vissza neki.” Vagyis pontosan tudják: a kastély nemcsak örökség, hanem forrás is – az identitásé és az egyensúlyé.

Másfelől, adott egy aktuális helyzet: a 2008-as esztendő a reneszánsz kultúra éve lesz Magyarországon, Hunyadi Mátyás trónra lépésének 550. évfordulója okán. Nem is akármilyen reneszánszé: a magyar és modern reneszánszé egyszerre. Az évforduló teret ad azoknak a törekvéseknek is, melyek művészi hatással, erővel idézik fel a reneszánsz korának eredményeit és személyiségeit, s azoknak, melyek a reneszánsz fogalmát a mai művészeti, kulturális térben helyezik el. Mondhatni, a 2008-as esztendő a

forráspont

reneszánsz gondolatiságának, a jelenben értelmezett reneszánsznak az éve lesz. Nem is naptári menetrend szerint, hiszen 2008. január 22-én, a Kultúra Napján indul és 2009. január 22-én ér véget. A reneszánsz évadot budapesti, vidéki és határon túli szervezetek, egyesületek tucatjai, hetven múzeum és kiállítóhely, hét társtárca is szervezi majd – lesz nemzetközi reneszánsz konferencia, a Balassi Intézet oltalma alatt, sőt talán még reneszánsz iwiw is, a Petőfi Irodalmi Múzeum támogatásával.

Olyan értékrend reneszánsza kezdődik, ami a kastélyhoz is kötődik. A múzeumpedagógusnak, illetve minden, a kastéllyal foglalkozó szakem-

bernek érdemes figyelembe vennie azokat a kérdéseket, amelyek a huszonegyedik századi

kastélykoncepció szempontjából a legrelevánsabbak. Élettér-e a kastély, és ha igen, akkor kinek, minek az élettere?

Egyszerűbben: mit tud az adott kastély, mik a lehetőségei? (Milyen a megközelíthetősége?) El lehet-e vonulni oda, festőként, szobrászként, mint alkotótelepre? A helyi mondák, anekdoták, történetek mennyiben alkalmasak arra, hogy színházi ember vagy más művész kastélyra szabott formában keltse őket életre?

A kövek és falak nem csupán kövek és falak. Történetek, sorsok, nemzettudatok formációi épülnek be az épített környezet szellemiségébe. Profán és szakrális síkok, a Kécszakállú várától Kafka kastélyáig számos lélektani dimenzió is.

A kastély alapvetően humanizációs lépés a vár után: kényelem fogad, jól érezzük magunkat. Nekem a kastély nemcsak korszak és történelem, építészeti és művészettörténet, de muzsikaszó és lakoma, szökőkutak vizének csobogása, rózsabokor is. A vár ellenáll, bevehetetlen, férfias – a kastély megnyíló, befogadó, nőies. Lokálisan értelmezve mindig a kontinuitás, összefüggés a múlttal. Talán ezért szólít meg különös erővel: nagyobb gyermekeim nemrégiben nőttek ki a mesehallgatás korából, a legkisebbnél most van soron.

Messzebről indulva: a ház – vagy még korábbról: a hajlék – emelt szintű megjelenítője a kastély, a kert emelt szintű megjelenítője a park, a víz emelt szintű megjelenítője a szökőkút. Ez az emelt minőség olyan dimenzió, melynek megélésével közvetlenebbé válik a kapcsolat a térben, időben, rangban távoli életformákkal. Az épített sokféleség értelme: legyen minden történelmi korszakból elegendő mennyiségű, át- és megélhető épület, hogy a közösség, az egyén ezzel is kapjon lehetőséget az

*...a kastély
megnyíló,
befogadó, nőies...*

identitásbeli egyensúly megtalálásához. Egy adott kastély szerepe nagyban függ karakterétől. A modern kastélyszerep lényege – általánosságban – az értékek felmutatása, a hely unikalitásának olyan művészi-pedagógiai kiemelése, amit az országos média is bemutathat. Ám jobb, olcsóbb és hitelesebb is mindezt a helyi lakosok bevonásával felmutatni. Új fénytörésben láttatni a kastély vonzáskörzetében élők számára, amit talán évtizedek óta néznek, de nem látják minden szépségét, részletét, esélyét – esetleg éppen azért, mert ott van az orruk előtt.

Ehhez persze meg kell találni a kastély ügyében leginkább elkötelezett helyi embert, aki helyi ismeretével, a lokális közösségek hálózatában való jártaságával, otthonosságával támogatja a szakembereket abban, hogy a társadalom tagjai minőségi, mégis személyes szinten is viszonyuljanak a kastélyhoz. (Kérdés persze az is, mennyire engedjük a civil kurázsit grasszálni – ez azonban mindig csak lokálisan felvethető szempont.) A helyiek bevonásával lehet elkerülni, hogy a külső szellemi tőke és energia megfojtsa és rátelepedjen – csak annyit kell ezekből adagolni, ami katalizátorként tud hatni. Így jöhet létre egy finom egyensúly, egy egészséges szimbiózis, máskülönben a hely kiveti magából az idegen testet.

A kastélynak nemcsak parkja (díszudvara, tájképi kertje): jelentésudvara is van. A társadalmi változások a jelentéstartalom bővülését vonják maguk után – megéri figyelni, követni, leképezni. A grandiózus *power house*-hoz kötődő fogalmak: a nemesség, az előkelőség, az arisztokrácia, a fényűzés, a luxus. A kastélyügy legfontosabb kérdése: a kastélyokról rögzült kép átalakítása, egyidejűleg a korszerű kastélykép – a kulturális reprezentációs szerep – társadalmi tudatosítása. Például: a történelmi arisztokráciáról – sőt a pénzarisztokráciáról: a mágnásokról, a nagypolgárokról – élő torz kép korrigálása, finomítása. Ez a kastély társadalmi presztízisének növeléséhez vezet, ami vonzerejét is növeli.

A kastély ugyanis nemcsak kulturális, de társadalmi érték is, s mint ilyen, a kultúra önszerveződő társadalmi folyamatainak főszereplője lehet, amennyiben felismeri küldetését, korszerű kastélyhasználatra és kastélyélményre adva lehetőséget a társadalom tagjainak – többek között a múzeumpedagógia segítségével.

Nem tudjuk, hogy a lakosság mennyire tájékozott a kastélyok által nyújtott szolgáltatásokról, lehetőségeikről. A regionális médiumokban

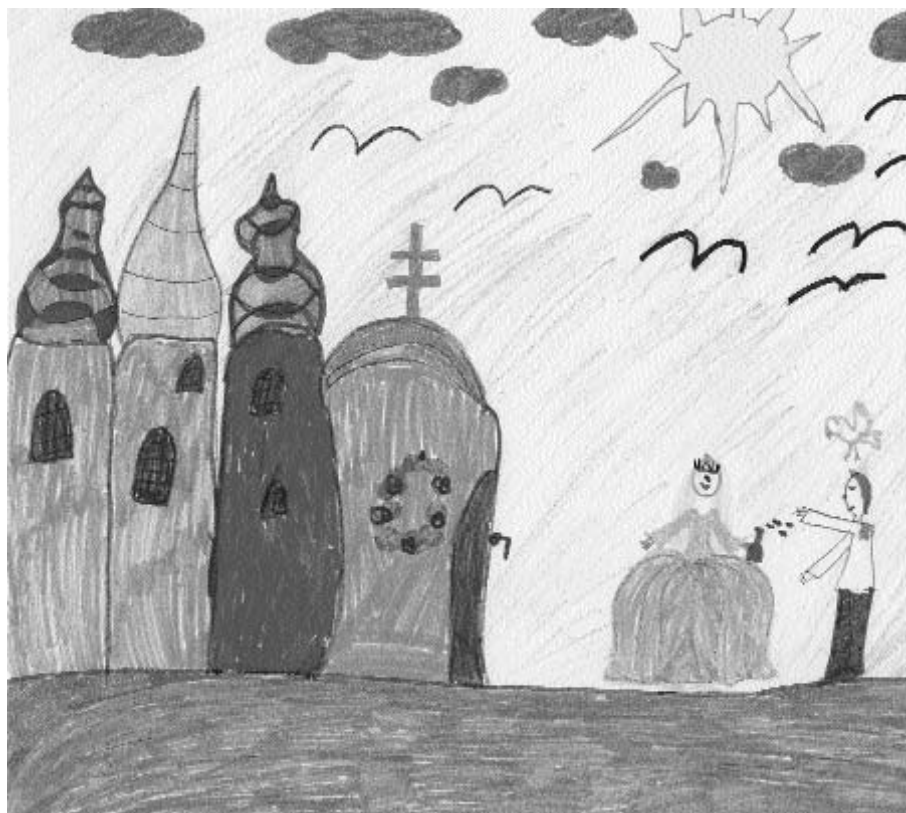
*...a kastélynak
jelentésudvara
is van...*

forráspon

bízhatunk, de csak akkor, ha ők is bízhatnak a kastélyok ügyében illetékes információs csatornáknban. Annyi biztos, hogy a társadalom birtokolni szeretné a kastélyt, mint egy ékszert. De használni is, sajátos módon: megélni hajdanvolt mesevilágának legszebb fantáziáit. A kastély a hazatérés élményét nyújtja. Egy különleges hazatérését: abba a világba, mely még kerek volt, és aranyfényben ragyogott.

Ahány kastély, annyi világ. Nem abban az értelemben, hogy főúri, nádori kastély, mulatókastély (Ráckeve), urbanisztikai központ (Pécel), vagy a modern nagybirtok igazgatási központja, a városi palota mellett csendes vidéki tartózkodóhely, rezidenciális birtokközpont vagy program-kastély a szemlélődés tárgya. Sokkal inkább az élő és folyton változó, lokális hálózatok döntéseiben fontos szerepet játszó hely kisugárzására gondolok. Ahol a várost, a falut, a vidéket szervező, építő párbeszéd elhangzottak, ahol azok az emberek sétáltak, táncoltak, hajbókoltak vagy vívtak, akik meghatározták a környék sorsát, fejlődését.

Albert Zsuzsanna (11 éves, Gyergyóalfalu) rajza

Ha még mindig annyi időm lenne esténként kastélyfolyosókon bolyongani, mint kislánykoromban, bált adnék a reneszánsz tiszteletére (ügyes időgéppel támogatva, hogy a vendégkör tagjai egyszerre érjenek rá). A politikusok közül ott lenne Francesco Sforza, Leonardo Bruni, és a Mediciek, I. Ferenc Franciaország képviselőjében, a ködös Albionból VIII. Henrik és persze maga Hunyadi Mátyás is. A pénz világát a Bardi- és a Peruzzi-bankok emberei képviselik, csevegő csoportjaik háttérben az oszlopsor timpanont gyámolít.

A reneszánsz művészeti átalakulást és tudományos forradalmat hozó mozgalma egyszerre „okozott” újrafelfedezést és újjászületést. Az előbbiből bontakozott ki az utóbbi: az ókori klasszikus szövegek, ismeretek hasznosításából sarjadt ki a megújulás. Ezért a hit lovagjait is köreimbe szólítanám: Savonarolát, Luthert, Kálvint, Dávid Ferencet, az írók közül pedig Erasmust, Balassit, Dantét, Boccacciót, Petrarcat, Bornemisza Pétert, Heltai Gáspárt, Shakespeare-t és Morus Tamást, Rabelais-t és Tinódi Lantost invitálnám. A művészeket Donatello, Raffaello, Michelangelo, Bosch, Botticelli, Dürer, a Brueghel-ek, Leonardo da Vinci és Jan van Eyck képviselnék. A tudósok vendéglistáján Paracelsus, Bonfini, Tycho Brahe, Kepler, Sylvester János, Szenci Molnár Albert, Vitéz János szerepelne. Filozófusokat is hívnék: Galileo Galileit, Machiavellit, Giordano Brunót. A főbejárat felé vezető széles, kavicsos felszórót sétányt övező rózsabokrok mögül bukkannának elő a vendégek – már a parkban hallanák a termekből áradó muzsikaszót.

A kastély megszólaltatható: identitásképző ereje a kollektív emlékezetet támogatja. Hiszen írásunk tárgya valóban tárgy, a társadalmi emlékezet kiemelkedő tereptárgya, s nemcsak építészeti, de társas alakzat is, a közösségi emlékezeté: a helyi történetközösség szervezőeleme. A kastély a helyi történet folyamatainak és feltételeinek egyaránt része, mert centrális kép a lokális emlékezetben: olyan képszerű mag, amely köré narratív séma szerveződhet.

Többet még nem tudok a 2008-ban esedékes reneszánsz lakomámról, de bízom benne, hogy időben összeállnak a részletek. Jóllehet, az én kastélyom, ahol harminc-egynehány évvel ezelőtt néha úrnő voltam, néha toronyszobában könnyét hullajtó hercegisasszony, nem hasonlít a Loire völgyében pompázó *château*-khoz, s a brit sziget lenyűgöző *castle*-ja sem

*...a kastély
a kollektív emlékezetet
támogatja...*

forráspont

mutat rokon vonást vele. A reneszánsz korának embere a természetet értéknek tekintette. A harmónia igényével, de komplex módon fordult épített környezeté felé is. A bennünk élő – hol fényben úszó, hol omladozó – kastélyt magunk rakosgatjuk össze, magunk gyönyörködünk benne, s tévelygünk kísérteteket is rejthető folyosóin. Aki ápolja, karbantartja, s kapcsolatot tart vele olyaténképpen is, hogy gyakran ellátogat a még álló, élő kastélyokba, bizony nagy jót cselekszik magával. Megőríz egy helyet, ahová bármikor visszatérhet.

A kastélyt úgy tehetjük élhetővé, hogy belakjuk történeteivel. Ezen a szinten pedig már nemcsak az egyén (sok-sok hajdani várkisasszony és vitéz lovag), hanem maga a közösség is kötődni kezd, immár magasabb rendű szerveződésként.

IRODALOM

Rados Jenő, *Magyar Kastélyok*, MOB, 1939.

Zádor Anna – Rados Jenő, *A klasszicizmus építészete Magyarországon*, Budapest, 1943.

Koppány Tibor, „A castellumtól a kastélyig”, in *Művészettörténeti Értesítő*, XXIII. évf., 4. sz., p. 285–299., Budapest, 1974.

Kelényi György, *Kastélyok, kúriák, villák*, Corvina Kiadó, Budapest, 1974.

Komárik Dénes, „A romantikus kastélyépítészeti kezdetei Magyarországon”, in *Építés-Építészettudomány*, VII. köt., 3–4. sz., p. 431–451., Budapest, 1975.

Sisa József, „Adalékok a magyarországi romantikus kastélyépítészethez”, in *Ars Hungarica*, 1980/1. sz. p. 103–125.

Badál Ede, *Kastélyok, kúriák Pest, Heves és Nógrád megyében.*, p. 13., Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1987.

Sisa József, „Kastélyépítészeti Magyarországon Ybl Miklós korában” in Kemény Mária és Farbak Péter (szerk.), *Ybl Miklós építésze 1814–1891 (Katalógus)*, p. 141., Budapest, Hild–Ybl Alapítvány, 1991.

Sisa József, „Kastélyépítészeti a historizmusban” in Zádor Anna (szerk.), *A historizmus művészete Magyarországon*, p. 65–78., MTA Budapest, 1993.

www.reneszanszev2008.hu